



Cada mes, una peça

5

# RAMON POU

*Exvot del sant Crist de la Sang*

*Exvot de la Verge del Carme*

Segle XIX



MUSEU DE MALLORCA

## RAMON POU I VIDAL

(PINTOR I MARINO MERCANT; PALMA 1857-1925)

### *Exvot del sant Crist de la Sang*

1881

Signat i datat  
Oli damunt tela  
106,7 x 244,6 cm  
NIG DA 10/01/01

### *Exvot de la Verge del Carme*

1881

Signat i datat  
Oli damunt tela  
107,5 x 245,4 cm  
NIG DA 10/01/02

#### BIBLIOGRAFIA

---

- BURGOS, Pedro de, *Historia y Milagros de Nuestra Señora de Montserrat*, Barcelona, 1627, ff. 71-71v.  
CANYAMERES Ferran, *Diccionari de Marina*, Barcelona, 1983.  
JAIME I PÉREZ, Ricard, *Diccionari de l'aparell i del velam en els grans velers*, Barcelona, 2006.  
KRISSE-RETTEBECK, Lenz, *Exvoto. Zeichen, Bild und Abbild im christlichem Votivbrauchtum*, Zurich, 1972.  
LLOMPART, Gabriel, *La Mallorca tradicional en los exvotos*. Palma, 1988.  
MAURA, Gabriel, *Aigoforts* Palma, 1953, p. 5.  
PLA I BARTINA, Joaquim, "Els aparells rodons o de creu", *Mardemars*, 35 (2003).  
PUJALTE I VILANOVA, Ferran, *Transports i comunicacions a les Balears durant el segle XIX (1800-1890)*, Palma, 1999.  
SAMPOL ISERN, Ramón, *Vapores de las Baleares*, Palma, 1988
- 

Textos: P. Gabriel Llopart, Bernat Oliver

Fotografia: Gabriel Ramón

Disseny i maquetació: Anibal Guirado / Ramon Giner

Impressió: Bahía Indústria Gràfica

ISBN: 978-84-15029-22-9

DL: PM-520-2011

## EXVOTS

Aquestes notes són per donar compte de dos exvots pintats de tema mariner i de dates molt avançades (segle XIX), actualment dipositats en el Museu de Mallorca. Em correspon fer una breu introducció a l'acurat estudi del col·lega Bernat Oliver acotant i explicant breument quin és en el camp de la cultura general, aquest gènere de pintura popular religiosa que coneixem com "exvots pintats".

Els exvots en general són, dins una fenomenologia religiosa en sentit ample, tota mena d'objectes de caràcter material que s'ofereixen per motius importants –tant si es parla de manera objectiva com subjectiva- a Déu o als sants en referència ara i aquí a una mentalitat cristiana. Aquests objectes en virtut del dit oferiment canvien d'estat, deixant de tenir un ús quotidià per adquirir caràcter particularment religiós.

Els motius impulsors d'aquestes donacions són sempre una ocasió d'estrenyer els llaços que uneixen el fidel amb la Divinitat. Pot ser que es tracti de demanar una ajuda, d'agrair un favor, de manifestar un afecte a Déu, a la Verge Maria o als sants del Calendari. Però sempre l'exvot es la conseqüència visible i material d'un acte religiós intern, d'una voluntat de recolzar-se en la Divinitat, el que es deia antigament en llatí un vot (*votum*). L'exvot és en resum la materialització (ex, extra) d'un vot. La intermediació es fa a través d'una església o santuari, on té la seva imatge o seu una determinada advocació del santoral.

Com les vivències religioses sempre procedeixen, si són legítimes, del centre de la persona embeguda d'experiència religiosa pròpia i de tradicions transmeses per l'atmosfera cultu-



ral i cultural que respira, els exvots solen tenir uns patrons i models propis segons les circumstàncies històriques alhora que mostren una tenaç duració i perduració. Aquestes poden arribar a esbalair els profans. Tanta és la profunditat de certs símbols i ritus religiosos.

### Vots i exvots

És exemple de vot el que declarà en el testament no haver complert una pagesa de Porreres del segle XIV, de peregrinar a Sant Jaume de Manacor i que desitjava que es realitzàs a la seva fi per procurador. En canvi com exemple de exvot o més bé exvots podem esmentar les galeres de plata que oferiren a Nostra Dona de Montserrat el rei Pere IV el Cerimoniós i el rei Jaume III de Mallorca demanant favor i ajuda per conquerir l'illa de Mallorca i per no perdre-la respectivament, en el curs de la guerra que tràgicament els enfrontà, també en el segle XIV.

Així com els exvots corrents tenen cert caràcter simbòlic i no expliquen d'ordinari per menut la gràcia concedida o demanada a l'advocació religiosa corresponent, com és el cas de les esmentades donacions reials; o el cas d'unes cuquetes de seda de cera que oferí una doneta de Barcelona segons el Llibre de Miracles de l'abat Pere de Burgos, amb les quals agràia el cessament d'una pesta pecuària que amenaçava la seva subsistència. En canvi l'exvot pintat pretén ésser una reproducció òptica de l'accident o desgràcia en el qual la intervenció divina alliberà del mal o de la vida als agràits oferents. L'exvot confiat a un pintor més o menys especialitzat, descriu fil per randa, limitat a la seva habilitat, el fet miraculós que pretén recordar en el santuari el devot piadós (l'arrel de la paraula *devotus*, pertanyent a la família etimològica *votum, exvotum*, per arrel genealògica *devotio*, devoció).

### Exvots pintats

L'exvot pintat te un desplegament històric en el qual compareix o és al·ludit el protagonista de la gràcia aconseguida. També sol presentar-se figurada l'advocació intermediària a la

qual es feu la petició. Sols que com pertany a un altre món distint del natural, el sobrenatural, els pintors o bé enlairen el sant, Verge o Crist –figurant-lo baixant del cel per conhortar el fidel- o bé els envolten d'una aureola característica que a Catalunya els pintorets d'exvots anomenaven “l'ou fregit”.

L'exvot pintat més antic datat a les illes és de l'any 1323. La relació d'exvots més antiga sembla ser de mitjan segle XVII i les peces conservades més antigues semblen d'aquestes saons.

El que haig de dir respecte del significat dels dos exvots objecte de la nostra atenció és apart de la mesura excepcionalment gran, que per les dades són del final d'aquesta tradició popular. El mateix fet d'estar datades i signades apunta a un taller culte. Tenguem en compte que en el segle XIX a les parròquies de Calvià i Andratx encara s'usaven exvots pintats de paper, d'una pobresa de recursos absoluta. Aquests procedeixen d'ambients més elevats i deriven dels del segle XVIII.

L'enginyer Miquel Fortesa citava una dita ciutadana del segle XIX: “Patró que té dos quadros a la Sang, ni de franc!”. Així es delatava com la propaganda que era pròpia de tota exposició d'un exvot a una advocació, redundava en descrèdit dels protagonistes de l'accident perquè podien perdre la clientela de la barca. I de fet, encara ara a la cambra dels exvots de la Sang hi ha qualque patró que compareix més d'una vegada. Es veu que els ciutadans que els diumenges horabaixa solien anar a passejar per les Rambles fins a la Sang devien fer molts comentaris davant els exvots de la cambra de presentalles, tal com insinua Gabriel Maura en els seus “Aigoforts”.

Pel que fa a l'exvot del Crist de la Sang hi ha que dir que des de la benedicció i fundació de la confraria, a la segona meitat del segle XVI, la devoció local ha tengut gran intensitat en proporció al cuidat culte que li ha dedicat la comunitat de l'Hospital, al seu protagonisme en la Setmana Santa ciutadana i a una propaganda del culte i d'estampes d'impremta encertada i incessant.

En relació a l'exvot de la Mare de Déu del Carme cal subratllar que no reproduïx la imatge del temple dels carmelites de Ciutat que havia estat buidat amb la desamortització, sinó que porta la iconografia amb l'hàbit de l'Ordre i l'escapulari en mà. Està immers en una campanya de difusió especial de la devoció al Carme que s'estengué per tots els ports litorals edificats a ran de l'extinció del corsarisme amb l'ocupació d'Alger per França l'any 1830. Tots mantenen avui dia processons marítimes del Carme en el dia de la festa.

Crida l'atenció el fet que la Verge del Carme s'apareix dins una estrella de grans dimensions. Es podria pensar que és l'eco d'un muntatge festiu d'alguna església. És possible, però cal recordar que dels temps primers del cristianisme la Verge ha estat elogiada amb la comparança amb l'estrella. Recordem la *Stella matutina* de la lletania lauretana. O bé la cançó mariana “Estrella del mar”. Però sobretot, em sembla digne d'annotar que aquell exvot de l'any 1323 del mariner mallorquí dedicat a la Verge de Montserrat es pinta després del naufragi i de la pregària que havia fet, invocant-la com “Estel del mar i Reina de cel i terra”. No es necessita argumentar molt per assegurar que aquell mariner tenia experiència de pregar mentre navegava i admirava la lluentor de l'estel de l'alba.



## EXVOT DEL SANT CRIST DE LA SANG

El vapor de l'esquerra ha patit un foc a bord. Un vapor i un veler l'auxilien. El primer roman a l'espera amb els motors en marxa i emproat al vent; el veler navega cap al lloc del sinistre. Bon temps al cel amb lluna plena il·lumina l'escena. Hi ha una lleugera onada que empeny des de la part dreta de la tela. És una ona curta i seguida que romp i que complica la navegació dels bots auxiliars, a rem, i les tasques de salvament. Al cel, una imatge del Crist de la Sang protagonitza l'exvot, un dels pocs que reproduceix una escena nocturna.

D'esquerra a dreta es pot fer la descripció dels vaixells.

Vaixell 1: Vapor d'una xemeneia, propulsat per hèlix i per un aparell auxiliar de tres pals equivalent a un aparell de bricbarca. El buc és de ferro. Està travessat a la mar, sense govern, ajagut lleugerament sobre el costat de babord, retut. Ha pres foc i es víctima de les flames que ja han conquerit la coberta des de l'interior. Es veu la llum que surt pels ulls de bou de l'amura d'estribord. La tripulació ha tengut temps de botar dos bots auxiliars que plens de persones remen cap al vapor que els ha d'auxiliar.

Vaixell 2: Bot auxiliar. Va carregat al menys amb set persones. Remen seguint l'estela d'un primer bot auxiliar que està a mig camí entre els dos vapors.

Vaixell 3: Bot auxiliar. És possible comptar fins a vint-i-quatre persones a l'interior. Pou l'ha col·locat al mig del raig de la lluna, il·luminat.

Vaixell 4: Vapor. Buc de ferro i dues xemeneies. Es propulsa per mitjà d'una hèlix i aparella

dos pals que es corresponen amb un aparell de bergantí. Està emproat al vent i pel fum de les xemeneies i pels dos dolls d'aigua dels tubs d'escapament es veu que té els motors en marxa. A coberta no hi manca cap bot auxiliar. Això indica que els dos bots que hi ha dins mar són del vapor accidentat. Al pont de comandament és visible la figura del capità amb un notable capell negre, girat cap a popa. Un altre tripulant sembla que puja una escala.

Vaixell 5: Veler de tres pals que porta aparell de bergantí goleta, amb arbre trinquet aparellat de creu. Navega amb tot el velam i es dirigeix amb rapidesa cap al lloc del naufragi. Empès per un vent de popa fresc, mostra el costat de babord tal i com es desprèn del llum de posició vermell.

Vaixell 6: A l'horitzó es distingeixen dues agrupacions de veles amb una xemeneia al mig. Es tracta d'un vaixell a vapor aparellat de bergantí, com el vapor protagonista de l'escena. No es propulsa a vapor/hèlix, sinó que navega a vela, amurat a estribord, mostrant el costat de babord, com es desprèn de la llum de posició, vermella. A l'arbre trinquet du hissades veles de creu i una cangrea, i al pal major, el de messana, porta un aparell de tall format per una vela cangrea major i a sobre, una escandalosa.

## EXVOT DE LA VERGE DEL CARME

El cel ocupa els dos terços superiors de la tela i la figura de la Mare de Déu del Carme, en el centre, n'esdevé la protagonista. A l'esquerra, des d'on bufa el vent, el cel, lleugerament ataronjat, s'acaba d'obrir. Cap a la dreta la nuvolada esdevé més espessa amb predomini de tons foscos de mal temps que es tradueixen sobre la mar.

Al terç inferior de la tela s'hi situa l'escena marinera: vaixells i homes solcant el mar. Pateixen males condicions de navegació paleses en l'ona curta i continuada que romp en escumes. Els dos vaixells de la dreta despleguen les veles majors sense veure's afectats per cap escorada important.

Es representen un vapor i cinc velers. Els vaixells allunyats dinamitzen l'escena. Donen profunditat i mostren la immensitat de la mar: enllà l'horitzó, sempre queda més i més mar. Cada un reforça el moviment, l'acció: les nuvolades empeses pel vent, les onades que aixequen escumes al seu pas, els homes que s'han d'enfilars als arbres per recollir les veles, els vaixells que naveguen d'aquí cap allà...

Els vaixells protagonistes són un veler aparellat de pollacra, un vapor amb aparell veler auxiliar de bergantí rodó i un altre veler aparellat de goleta:

Vaixell pollacra. Disposat en paral·lel a l'horitzó navega amurat a babord, empopat al vent i lleugerament escorat sobre el costat d'estribord. És un buc molt comú en les representacions de Pou. El vaixell mostra gran quantitat de detalls, especialment els relacionats amb l'aparell, la maniobra i les veles. La sensació d'acció i de molt de vent i activitat, es

representa amb dos tripulants enfilats a una verga de l'arbre triquet que aferren la vela de gàbia en equilibri sobre el marxapeu. Al govern hi ha un personatge amb barretina vermella, molt comú entre els mariners, especialment entre els pescadors. Sembla que aquesta pollacra ha d'entrar en conflicte d'aigües amb un vaixell que navega arrumbat a ella i amurat a estribord, per la qual cosa té dret a pas sobre el primer.

Vapor. Conserva un aparell auxiliar de vela format per dos pals que es correspon amb el d'un bergantí rodó. Porta les veles recollides. El pintor ha volgut mostrar el comportament durant la navegació amb mal temps i així com els velers fan el seu camí aprofitant el vent i les onades, aquest buc de ferro planta cara a la mar i sobretot al vent, navegant-hi de cara. Aquest detall concentra un dels grans èxits de la navegació a vapor: els vaixells no depenien del vent per a marcar el rumb i podien anar-hi de front, com és el cas.

Goleta. Té dos pals i navega amurada a estribord. Porta una vela cangrea a cada arbre, al major -que és el de messana- i al triquet; a proa hissa un floc. A sotavent es veuen tres tripulants: dos són a la coberta de proa, gesticulen i miren cap endavant; un porta capell negre d'ala ampla i l'altre una gorra militar. El tercer tripulant, a popa, porta alguna cosa no identificada a la mà esquerra. Com en el cas de la pollacra, palesa la qualitat de l'autor i el coneixement que té a la reproducció de determinats detalls com ara el mascaró de proa, l'obencadura, els garrutxos, el bot auxiliar i altres aspectes relacionats amb el moc i els barbiquells.



## Govern de les Illes Balears

Conselleria d'Educació i Cultura  
Direcció General de Política Lingüística



*amics del*  
MUSEU DE MALLORCA



## MUSEU DE MALLORCA

Carrer de la Portella, 5 - 07001 Palma  
Tel. 971 717 540 - 971 724 794 - Fax: 971 710 483  
[museudemallorca@dgcultur.caib.es](mailto:museudemallorca@dgcultur.caib.es)